

Titel: *Vansinnesläkaren*

Författare: **Machado de Assis**

Av **René Vázquez Díaz**

Vansinnesläkaren är en satirisk berättelse som handlar om makt. Vi lär känna en i grunden hederlig läkare vars förvirrade människosyn leder för långt och slutar i katastrof. Han får för sig att sortera människor i ”kloka” och ”sjuka”. Ska de som avviker från det ”normala” tas om hand, och kanske till och med spärras in? Vem kan ta sig rätten att utesluta och brännmärka dem som ”inte är som vi”? Vem har rätt att peka ut och döma dem som är ”annorlunda”? Vad händer när en man med makt börjar betrakta sig själv som stående över alla lagar?

Brasilianaren Simao Bocamarte studerar som så många andra på hans tid vid ett berömt universitet i Portugal. Han avslutar sina studier med lysande resultat och blir en ansedd läkare. Men hemlängtan blir för stor och han återvänder till Brasilien. Han avstår från en lysande karriär i Rio de Janeiro och bestämmer sig för att praktisera sina kunskaper i den gudsförgättna småstaden Itaguí. Det enda han har i huvudet är den medicinska vetenskapen, och när han ska välja sig en hustru bryr han sig inte alls om hennes utseende. Han struntar i om hon är vacker eller ful: han vill ha en kvinna med ”anatomiska företräden av prima slag”. Hon ska smälta maten väl och sova ordentligt, hon ska vara frisk och kunna få många ”livsdugliga” barn. Doktor Bocamarte gifter sig med dona Evarista da Costa, en tjugo år yngre kvinna som är lagom ful, men vid godaste hälsa.

Efter fem års väntan måste läkaren inse att dona Evarista inte kan få barn. Men i stället för att ge henne stöd och kärlek gör han henne till sitt studieobjekt. När inget hjälper mot barnlösheten går han helt upp i sitt yrke och viger sig åt vetenskapen. Han förkastar kroppen och börjar intressera sig för ”det psykiska”. På den tiden var Brasilien fortfarande en portugisisk koloni och psykiatrin var föga utvecklad. De ”sinnesslöa” hölls instängda i det egna hemmet utan behandling, eller fick gå lösa på gatan. Här måste något drastiskt göras! Simao Bocamarte går med liv och lust in för mysteriet ”själens hälsa”.

Han begär tillstånd och nödvändig finans av den lilla stadens myndigheter till att inrätta en anstalt där de tokiga kan studeras, förvaras och behandlas, såväl rika som fattiga. Bocamartes brandtal i stadshuset övertygar ledamöterna. Därhuset blir byggt och det är mäktigt imponerande: femtio fönster per långsida, en öppen gård i mitten och rum för ett stort antal intagna. Man målar huset grönt och folket döper det till Gröna Huset, invigningsfestligheterna

varar i hela sju dagar och snart är Gröna Huset fyllt av dårar. Man bygger ytterligare 37 rum och läkarens metoder och praxis börjar synas lite märkliga.

En pojke som håller krångliga tal med många lärda citat spärras plötsligt in på dårhuset. Kyrkoherden reagerar: Är pojken verkligen tokig? Måste han inspärras? Det är ju en helt vanlig yngling som spelar boll och pratar strunt! Men vansinnesläkaren låter sig inte bevekas. I rask takt följer nya ”sjukdomsfall” – av de mest underliga anledningar. Folk inspärras för påstått storhetsvansinne, överdriven kärlek eller religiöst nit. Doktor Bocamarte utökar verksamheten och indelar patienterna i två huvudkategorier: de våldsamma och de fridsamma. Han klassificerar och kartlägger de sjukas vanor och livsföring. Han arbetar frenetiskt ”i vetenskapens namn”, även när han äter middag med sin fru. Hon tycker att han inte ser henne längre, han pratar knappt med henne. Och blir deprimerad och börjar klaga. Doktor Bocamarte skickar iväg henne till Rio de Janeiro för att hon ska få lite förströelse och komma bort från småstadshålan Itaguí. Tillsammans med apotekarens fru åker hon iväg...

Så sprider sig en förfärlig nyhet i Itaguí: en viss Costa, en av stadens mest respekterade medborgare, har spärrats in i Gröna Huset. Hans akuta sjukdomstillstånd består i att han har fått ett arv som han frikostigt delar med sig av till de fattiga så att han själv blir helt utblottad. Själv är Costa väldigt glad och nöjd över detta, och just därför anser vansinnesläkaren att han måste spärras in. Det blir allmän bestörtning i det lilla samhället. En kvinnlig kusin till Costa kommer till läkaren för att klaga. Hon förklarar varför han glatt har skänkt bort sitt arv och vädjar att han ska släppas fri. Men hon blir själv inspärrad i Gröna Huset, i en korridor med vansinniga. Nyheten om den store Bocamartes falska tilltag sätter skräck i stadsborna. Frågorna hopar sig. Hur kunde han inspärta en dygdig, normal och klok kvinna? Vem tror han sig vara? Vilde han hämnas? Var det en hemlig romans som gick snett? Misstänksamheten sprider sig. De mest frispråkiga börjar säga att vansinnesläkaren måste stoppas.

Så händer det sig att Itaguís rikaste man spärras in, han som har gjort sig en förmögenhet på att tillverka packsadlar. Mannen hade byggt ett slottsliknande hus med en sagolik trädgård, och Bocamarte sjukförklarar honom när han får veta att sadelmakaren brukar sitta i timmar i sin fina trädgård och beundra sin vackra byggnad.. När han spärras in blir stadsborna upprörda. Gröna Huset har blivit ett privat fängelse!

Kyrkoherden försöker medla och lugna stadsbornas upprörda känslor. Nu gäller det att undvika en katastrof. Mitt i uppståndelsen återvänder Bocamartes fru dona Evarista från Rio de Janeiro och det bjuds till stor middag hemma hos vansinnesläkaren. En ung man vid namn Martin Brito håller ett vackert tal till läkarens hustru, och nästa dag blir även han

inspärriad i dårhuset. I folkmun kallas nu Bocamarte för despot, tyrann och envåldshärskare. Om så många fullt normala spärras in så är det kanske Bocamarte som måste betraktas som rubbad. Och revolten är ett faktum. Det blir upplopp, gatustrider och blodspillan. ”Död åt vansinnesläkaren!” skriker folkmassan, ledd av barberaren Porfirio. De rika och inflytelserika familjerna stöder barberaren i hans kamp mot Gröna Huset. Nu lever Bocamarte farligt. Barberaren förespråkar att Gröna Huset måste rivas och läkaren avrättas. Ordningsmakten ingriper våldsamt, men när folkmassan är i färd med att storma dårhuset tar händelseförloppet en oväntad vändning – som jag inte tänker avslöja här!

Upproret orsakar stort kaos och kräver elva döda och tjugofem sårade. Barberaren Porfirio utnyttjar slugt situationen när stadsstyrelsen störtas och tar själv över. Det första de nya politikerna gör är att utfärda en lag som förbjuder att de själva hamnar i dårhuset. Men Bocamarte klarar sig med livet i behåll och struntar i den nya lagen. Efter några dagar har han lyckats inspärria bortåt femtio av det nya styrets tillskyndare.

Nu är vansinnesläkarens makt så gott som oinskränkt. I mänsklighetens och vetenskapens namn. Han använder sig av spioner som rapporterar om andras ”vansinne”. Den lilla staden Itaguí har förvandlats till ett litet helvete på jorden. Är man girig eller slösaktig spärras man in. Är man anspråkslös eller skrytsam likaså. Nya avdelningar inrättas: för de ödmjuka, de toleranta, de sannfärdiga, de naiva, de lojala, o s v. Ingen verkar vara tillräckligt ”klok” om doktor Bocamarte får bestämma. Självaste fru Evarista, som efter Riobesöket har gripits av stor passion för modekläder, ädelstenar, sammet och spetsar, blir även hon inspärriad i Gröna Huset tillsammans med doktors bästa vän apotekaren!

Hur ska det gå med vansinnesläkaren? Hur slutar han sina dagar? Hade det varit annorlunda om han och hans fru hade fått egna barn att fostra och ta hand om? Och hur blir det med Gröna Huset, där åttio procent av Itaguís befolkning är intagen?

Joaquim Maria Machado de Assis föddes i Rio de Janeiro 1839. Hans far var svart och härstammade från en slavsläkt som genom hårt arbete hade lyckats köpa sin frihet. Modern var en portugisisk tvätterska, född på Azorerna. Machado de Assis var klen och hans hälsa dålig. Han led av epilepsi och han stammade. Hans mor dog när han var liten, och han fick sälja brödkakor på gatan för att bidra till hushållet. Kort därefter avled också hans far. Trots Machado de Assis enkla och svåra bakgrund och trots att han aldrig gick i skolan, lärde han sig både engelska och franska så att han kunde översätta Victor Hugo och Edgar Allan Poe.

Machado de Assis publicerade sin första dikt när han var femton år gammal. Han skrev flitigt i tidningar och tidskrifter och publicerade sin första bok när han var tjugofem. När han hade inlett en karriär som tjänsteman på Brasiliens jordbruksministerium förbättrades hans ekonomi avsevärt och han kunde ägna sig åt litteraturen. Han skrev epokgörande romaner som förnyade den portugisiskspråkiga litteraturen. Böcker som *Brás Cubas postuma memoarer* (1881), *Quincas Borba* (1892, ej översatt) och *Dom Casmurro* (1900) revolutionerade den brasilianska litteraturen med sin blandning av lysande ordkonst, djup medkänsla och dräpande ironi. När arbetarsonen och mulatten Machado de Assis dog i Rio de Janeiro, 69 år gammal, var han inte bara Brasiliens viktigaste författare, han hade också hunnit med att grunda och inträda som första ledamot av den brasilianska Akademien.